

Олена СЕРЕБРЯКОВА

СЕМАНТИКА ГАДАНЬ ЗІ ВЗУТТЯМ У ЗИМОВІЙ ОБРЯДОВСТІ УКРАЇНЦІВ

На основі зіставлення широкого етнографічного матеріалу, зокрема польових записів, проаналізовано традиційні ворожіння зі взуттям у зимовому циклі свят українців. Виявлено їх семантику, витоки, локальну та регіональну специфіку, стан збереження у сучасну пору.

Ключові слова: гадання (ворожіння, ворожба, дивінації, мантичні практики/дії), чоботи, українці, хата (дах), правий, лівий, шлюб, дівування.

З-поміж різних обрядодій, приурочених до зимового циклу календарних свят, помітне місце посідали гадання (застаріла форма слова ворожіння¹), зокрема зі взуттям. Попри наявність в етнографічній літературі відомостей про такі мантичні практики, цей аспект є малодослідженим. Принагідні згадки містяться в працях учених другої половини XIX — першої половини XX ст. і стосуються лише фактографічних даних щодо локальних різновидів цього способу ворожіння (П. Чубинського, О. Кольберга, В. Милорадовича, М. Дикарева, П. Іванова, О. Ріпецького). Сучасні науковці також звернули увагу на окреслене явище в контексті вивчення календарних звичаїв та обрядів (Г. Маковій, В. Скуратівський, Л. Василечко, І. Мисюк, С. Толстая, Т. Агапкіна, А. Мойсей), а М. Маєрчик торкнулася питання символіки взуття у весільному ритуалі та дівочих ворожіннях [34, с. 188]. Тому свою розвідку присвячую дослідженню традиційних способів та семантики гадань зі взуттям в зимовій обрядовості українців, локальним та регіональним особливостям, сучасному стану їх збереження. Висвітлення цих питань ґрунтуватиметься, здебільшого, на матеріалах польових пошуків, які впродовж 1983—2014 рр. були здійснені автором та іншими вченими Інституту народознавства НАН України на Бойківщині, Гуцульщині, Лемківщині, Покутті, Поліссі, Наддніпрянщині (Ю. Климець, Л. Горошко, Г. Дронів) [1—13].

Наявний фактичний матеріал дає змогу констатувати, що передбачити своє майбутнє частіше хотіли дівчата на виданні. Тому зазвичай упродовж різних зимових свят — Андрія, Різдва, Меланки, Нового року, Водохреща, вони вдавалися до ворожінь. За давньою традицією, яка побутувала на Бойківщині, Гуцульщині, Лемківщині, Покутті, Слобожанщині, Поліссі, Наддніпрянщині, півдні України, відданиці по черзі роззувалися і перекидали свої чоботи через хату, стоячи до неї обличчям. За поширеними народними поясненнями, так робили, «аби знали з котрої сторони прийде жених». Про це судили з напрямку носка чобота або, як, скажімо, вважали в деяких гуцульських та наддніпрянських селах, «куди повернута його халява — з того боку мають прийти старости» (Рожнятівщина — с. Цінева; Косівщина — сс. Середній та Нижній Березів, Старий Косів, Бая Березів, Черганівка; Верховинщина —

¹ Ворожіння — «вгадування з різних ознак майбутнього» [50, с. 286].

сс. Білоберізка, Зелене; Вижниччина — сс. Берегомет, Виженка, Замостя, Мигове, Лопушна; Снятинщина — сс. Підвисоке, Белелуя; Коломийщина — сс. Тростянка, Великий Ключів, Мишин, Залуччя; Тлумаччина — с. Сокирчин; Городенківщина — с. Городниця; Корсунщина — сс. Ситники, Завадівка; Канівщина — сс. Прохорівка, Литвинець; Золотоніщина — с. Дмитровка; Миколаївщина — с. Андрієво-Іванівка та ін.) [1, арк. 22, 62, 71; 3, арк. 69; 4, арк. 3—4, 110; 5, арк. 36; 6, арк. 26, 108, 127, 145, 154, 158, 160, 223, 279, 320; 8, арк. 2, 66; 9, арк. 47; 10, арк. 42, 82; 11, арк. 17, 25, 32—33, 43, 49, 95; 12, арк. 57; 13, арк. 106; 17, с. 12; 22, с. 125; 23, с. 158; 38, с. 220; 40, с. 268; 58, с. 81]. За записами К. Мрочка, у кінці ХІХ ст. на Покутті (Снятинщина) вірили: якщо черевик ляже халявою від хати, його власниця вийде у тому році заміж, коли навпаки — дівуватиме ще рік [61, с. 402]. За повір'ями з теренів Холмщини, якщо біля порогу опиниться носок, то панянка одружиться, а як п'ята, то ні [45, с. 266].

Іноді ворожіння супроводжувалось магичною промовкою. Так, за даними Г. Маковій та А. Мойсея з Буковинської Гуцульщини, під час виконання аналогічних обрядодій опівночі на Андрія відданиця промовляла: «Не чобіт кидаю — судженого зазиваю, най серцю мому си вкаже, аби знала, в який бік ступи моя нога». Інший варіант вербального супроводу такого ж ворожіння, з якого, власне, й починались андріївські вечорниці, на Галицькій Гуцульщині занотував І. Мисюк: «Андрію, Андрію, Коноплі сію. Коноплі волочу, Віддаватися хочу» [22, с. 125; 35, с. 194; 38, с. 220].

За даними польових пошуків, а також з етнографічної літератури відомо, що пророчу семантику чобіт мав й у разі, коли його перекидали не лише через хату, але й ворота, пліт, колодязь, голову, у напрямі до порога. Так, у селах Слобожанщини, Полтавщини, Наддніпрянщини, Полісся відданиці уважно дивилися, куди він впаде носком, адже «в той бік дівці заміж іти». У подібний спосіб завбачували майбутнє подекуди на Чернігівщині. Щоправда, дівчата кидали взуття у ватру та робили це весною — на свято Юрія (с. Дягова Менського р-ну). Жителі деяких населених пунктів Наддніпрянщини та Покуття ворожили з чоботом, стоячи спиною до оселі (сс. Межириччя — Канівщина;

Ситники, Сотники — Корсунщина; Мицалівка, Богуславець — Золотоніщина; Дебеславці — Коломийщина; Будилів — Снятинщина) [6, арк. 145, 151, 222, 227, 228, 296, 308, 352; 11, арк. 39, 49; 12, арк. 57; 13, арк. 106, 110; 14, с. 688; 16, с. 3; 23, с. 158; 27, с. 63; 30, с. 105; 31, с. 132; 37, с. 20; 49, с. 228]. Подекуди на Лубенщині, Кременеччині вірили: «якщо чобіт стане носком до двору, то дівка або зовсім не вийде заміж, або прийме приймака»; «якщо він стане носком до воріт, то дівчина не вийде заміж, в противному разі вийде заміж в той бік, куди повернений носок чобота». Табу на кидання чобота через ворота рукою було в с. Андріяшівці (Лохвиччина). Інакше пояснювали тут й наслідки гадання: якщо він повернеться носком на село, то дівчина знайде собі пару в своєму селі, а як із села — то в чужому. А коли впаде носком до воріт, а халявою на дорогу — ще сидітиме вдома [37, с. 20; 46, с. 163—164; 52, с. 260].

У минулому на Слобожанщині «віщий» чобіт прокував не тільки куди йти заміж, але й як складеться подружнє життя. Для цього після Святої вечери дівчата кидали пару взуття через голову перед воротами на вулицю. Прикметно, що один чобіт був із хлібом-сіллю, а другий — з печиною (цегла. — О. С.) та вуглиною. «Куди який чобіт дальше впаде носом, туди й заміж іти: коли з хлібом впаде далі, дівчина буде замужем добре жити, коли з печиною — погано» [24, с. 76].

За записом В. Хомика, у селах Коросненського та Ясельського повітів (Північна Лемківщина) черевик кидали перед собою: в який бік він повернеться носком, туди панянка й віддасться [51, с. 5].

Цікавий зразок мантичних обрядодій маємо зі с. Чабини (Південна Лемківщина). Так, увечері на Андрія лемківчанки ставали посеред хати спиною до дверей. Відтак кожна з них кидала свої черевики через голову у напрямі до порога. Результати тлумачили так: якщо черевик полетів понад поріг через навстіж відчинені двері геть із хати, дівчина до року повинна взяти шлюб [53, с. 145].

За відомостями з центральних областей України, Полісся та Покуття, юнки звертали увагу й на те, чи перелетить чобіт через хату. Тільки в такому разі можна було сподіватися близького весілля. Якщо ж він застряг або не долетів, ще рік доведеться дівувати. Прикметно, що на Черкащині ді-

вчата на порі зазвичай по черзі послугоувались своїм правим чоботом, стоячи обличчям до хати, а подекуди на Коломийщині та Снятинщині — навпаки (спиною) [6, арк. 34—35, 49, 78, 89, 97, 180, 200, 214, 245, 324, 335; 11, арк. 17, 32—33, 39, 49; 18, с. 38; 30, с. 105].

Просте, на перший погляд, ворожіння, часом вимагало неабиякої спритності. Адже панянка повинна не лише вдало перекинути чобіт, але й встигнути подивитися, куди він «покаже» носком чи халявою, доки хлопці зумисне не вкрали його. Такі ритуальні бешкети зафіксовано під час польових пошуків на теренах Наддніпрянщини (сс. Сахнівка, Хильки, Ситники, Шендерівка, Кірове, Сотники — Корсунщина; Межиріч — Канівщина; Мицалівка, Антипівка, Богуславець, Гельм'язів — Золотоніщина; Мошни — Черкащина), Покуття (сс. Белелуя — Снятинщина; Матіївці — Коломийщина), Гуцульщини (сс. Майдан Лукавецький, Черногузи — Вижниччина) [5, арк. 78; 6, арк. 3, 14, 28, 49, 55, 60, 83, 137, 151, 227, 296, 302—303, 320, 331; 10, арк. 31; 11, арк. 43; 25, с. 149].

У поясненнях цих дій самими носіями традиції простежується яскрава шлюбна символіка. Скажімо, від жителів Наддніпрянщини й Покуття авторів вдалося занотувати таке: «Який собі намітив (парубок. — О. С.) же цю дівчину, він хоче з нею зустрічатися, хоче, щоб вона була його, а вона ж не соглашається, то їй украде чобота... Як хлопець не вкраде чобіт, то дівчата брали чоботи свої і дівували дальше. Вона мала бути його, а як не хотіла за нього заміж, то лишала йому той чобіт» (с. Таганча — Канівщина), «...хлопці ловили — який вловить, за того підеш заміж» (сс. Тростянець — Канівщина, Драбівці — Золотоніщина), «Той хлопець стоїть і держить чобіт. Значить, я вийду за того хлопця заміж» (с. Деньги — Золотоніщина), «Хто поймає на тій стороні, за того заміж виходиш» (с. Богуславець — Золотоніщина), «Котрої перший хапне хлопець, то значить вже та перша має сі віддавати, але не все так було...» (с. Будилів — Снятинщина) [6, арк. 169, 239, 245, 292, 308, 347; 11, арк. 49].

Як свідчать старожили, ритуальна крадіжка здійснювалась з метою викупу — поцілунку або могорича. Ця символічна платня з боку дівчат передувала отриманню свого взуття назад. Зокрема, такий

обмін відбувався в Стеблеві, Пішках — Корсунщина; Скориківці, Кропивній, Деньгах — Золотоніщина; Андрієво-Іванівці — Миколаївщина. На основі нотаток зі Скориківки можна припустити, що частіше панянки відкуплялись могоричем: «Це тепер поцілував, а тоді Боже сохрани! Я уже і заміж пішла, так я в дзеркало не дивилася при матері. Як нема матері, то я подивлюся в дзеркало, а як мати в хаті, то я і в дзеркало не подивлюся, не то, щоб хлопця поцілувати...». Цікаві відомості щодо виконавців ворожіння маємо з Пішок. Так, знявши чобіт з якоїсь дівчини, один хлопець перекидав його через хату, а другий забирав. Відтак вона мусіла викупляти його. А в Скориківці повідомили, що парубки приносили усі схоплені чоботи та, сміючись, демонстрували відданицям, куди вони лежали носком, вимагаючи від них викупу. «Ну а каждая ж свій знає» [6, арк. 40—41, 122, 130—131, 264—265, 335, 340, 347; 40, с. 268]. Функцією викупу є ритуальне закріплення нового соціального статусу, у даному разі — наречених. Позаяк обмін — насамперед універсальний спосіб урегулювання відносин всередині соціуму, а також між людиною і потойбіччям, то, ймовірно, хлопці реперезентують «інший» світ і є «чужинцями» по відношенню до «тутешніх» дівчат, які ворожать. До того ж парубки ставали трансляторами відомостей стосовно дівочої долі, попри те, що деколи брали її в свої руки (аби запевнити собі успіх при сватанні).

В одному з бойківських сіл вдалося почути про парування чобота з мештом чи черевиком, аби довідатися, «котрий хлопець має ся з дівчиною зійти». Прийшовши на вечорниці, парубки знімали з себе взуття, а потім кожен забирав собі чийсь чобіт з-поміж дівочих. «А, сміялися дівчата, казали до хлопця: «Маєш зі мною женитися!» (с. Тухля — Сколівщина). Вочевидь, такі мантичні дії, які в наш час дістали інше семантичне наповнення (розважальне), у минулому розкривали таємницю потенційних пар молодят [7, арк. 36—37].

Приклади того, що хлопці не лише «допомагали» дівчатам на виданні, але зрідка ворожили й самі, маємо з теренів Наддніпрянщини та Слобожанщини. Про це, скажімо, оповіли у с. Деренківцево (Корсунщина). Щоправда респондент, на жаль, не знав, за якими «признаками» вони довідувались наслідки гадання, але впевнено сказав, що чобіт «має впасти».

«Свої прикмети» були й у представників сильної статі зі с. Плешкани (Золотоніщина) [6, арк. 21, 324]. Із розслів П. Іванова з Куп'янщини (Харківщина) відомо, що на початку ХХ ст. такі дивінації виконували парубки, перекидаючи взуття через ворота, пліт або голову [27, с. 63]. Як бачимо, ці мантичні практики ще почасти живуть у спогадах старожилів, проте відбувається їхня поступова затрата.

Деякі відповідники вказаних ворожінь віднаходимо у багатьох європейських, зокрема й слов'янських, етносів. Виявляються вони у традиції підкидання черевика за ворота, під стріху хати, через голову або ліве плече в напрямі дверей; схожій семантиці «носка» (скажімо, на швидкий від'їзд з рідної домівки до чужої родини вказує носок чобота у бік воріт, дверей або виліт взуття з кімнати). У східних слов'ян побутовав також звичай, за яким у передноворічну ніч належало перекинути через ворота пару чобіт або постолів. Якщо перелетять обидва, дівчина незабаром побереться; коли один — ще не скоро [15, с. 39; 26, с. 405; 29, с. 26; 33, с. 165; 42, с. 51; 43, с. 78; 44, с. 50; 47, с. 18; 55, с. 313]. Приміром, білоруси кидали її (пару. — О. С.) з ночов, а литовці, складаючи у них свої чоботи і підкидаючи ними, спостерігали: чиї випадуть раніше, та дівчина справлятиме весілля першою. Шлюбна символіка взуття виявляється й у любовній магії. Скажімо, жителі Вітебщини потай підкладали у віз гончареві свій правий черевик. За повір'ями, в який бік він поїде, звідти й слід чекати судженого. У сербів Буджака, щоб повернути кохання чоловіка, дружина опівночі брала його старий «опанок» і довго варила в котлі [19, с. 477; 41, с. 183; 54, с. 190].

Завдяки польовим розслідам можна потвердити, що подекуди на Наддніпрянщині побутовав й інший спосіб дивінацій з чоботом. Рідкісне шлюбне ворожіння не лише для цього терену, але й для України загалом, авторові пощастило занотувати у Стеблеві (Корсунщина). Так, місцева жителька пригадала, як колись вона за порадою матері одягнула на ніч чоботи і спала в них до ранку задля викликання віщого сну. За віруваннями, «хто прийде тебе роззувать, то той і це твій жених буде». З такою ж метою, за даними В. Скуратівського, на Лівобережній Україні хлопці та дівчата робили устілки з сіна, що лежало на покуті зі Святого вечора, для правого чобота, а напередодні Нового року клали під подушку, при-

повідуючи: «Хто мені судиться, той сю ніч присниться» [6, арк. 40—41; 48, с. 175]².

Жіноче взуття (чобіт, черевик) фігурує також і в колективних гаданнях, де ключове місце посідає поріг. Першу згадку про таке андріївське ворожіння маємо з теренів Бойківщини. За інформацією Д. Лепкого, в кінці ХІХ ст. у селах Дрогобицького повіту відданиці «чоботи ставлять по порядку в довгий ряд від столу до порога, потім переносять останній черевик на перше місце, а перед него ставлять передостанній і так поки чийсь чобіт не стане на порозі. Та дівчина, черевик якої перший на порозі, перша вийде заміж в тому році». Аналогічно ворожили в опільському селі Крехів [21, с. 436; 32, с. 46]. Сучасні польові матеріали засвідчують, що так само чинили подекуди на Сколівщині (сс. Урич, Сопіт). Водночас тут зафіксовано й локальний різновид виконання таких дивінацій. Зокрема, у с. Корчин чоботи чи черевики бойківчанки клали на поріг вертикально: «чий буде під порогом, тота дівчина вийде заміж» [2, арк. 73, 80; 7, арк. 8].

Як видно із записів К. Вуйцицького, на Андрія дві гуцулки одною парою черевиків, які зазвичай носили, «міряли» хату від стіни аж до порогу. «Якій з них перший чобіт вийде за поріг, та швидше заміж піде» [59, с. 289]. Схожим чином ворожили й пояснювали результати у покутському селі Дебеславці (Коломийщина) [11, арк. 39]. Інше тлумачення подібних мантичних дій, які здійснювали на свято Меланки, занотувала Л. Горощко в одному з гуцульських сіл. Так, у Нижньому Березові (Косівщина) дівчата «брали великий пантофель і по черзі клали від центральної стіни з-під образів до порога. Чий останній дійде до порога — та перша вийде заміж» [1, арк. 22]. За розслідами А. Мойсея, в селах Вижниччини (Берегомет, Виженка), Верховинщини (Білоберізка) та Косівщини (Микитинці) горянки викладали своє взуття від одного кута хати до іншого. На їхнє переконання, чиє перше дістанеться кута, та перша й побереться [38, с. 221].

Завдяки польовим пошукам із наддніпрянських сіл на Золотоніщині, можна потвердити, що кожна відданиця переставляла свій чобіт від покуті до по-

² Таке ж функційне спрямування це ворожіння мало у Скандинавії. Перекидаючи черевик через ліве плече на свято Водохреща, дівчата просили трьох королів допомогти передбачити їхню долю [39, с. 116].

рогу, перекидаючи його спочатку носком, а потім п'ятою: «як носком попадеш на поріг, значить вийдеш ти з цієї хати, а як п'ятою, то сидітимеш» (с. Скориківка). Про колективну форму такої ворожби у сучасну пору пригадала й молодша за віком інформаторка зі с. Хвильово-Сорочин: «На Різдво брали сапог, це в общежитті дівчата, і начинали од краю цього — вікна і до порога. Чий перший до порога дійде, значить та перша заміж вийде. Ну, воно і правда» [6, арк. 265, 352].

Із праць О. Кольберга довідуємося про побутування схожого ворожіння й на теренах Холмщини. Так, у кінці XIX ст. напередодні свята Андрія відданиці переміщали своє взуття від одної до другої стіни хати. Весілля котрійсь з них «проорокував» носок черевика, який уперся у стіну, якщо ж це була п'ята, з одруженням доведеться зачекати [57, s. 161]. За даними К. Карабович, на цій же території у XX ст. чобітьми, стягнутими з правої ноги, «міряли» кімнату ввечері на Андрія, але вже від стіни до дверей. Власниця чобота, який перший до них «дійде», першою з усіх присутніх дівчат-ворожок пошлюбиться, а далі й інші по черзі. До того ж спостерігали: «коли при дверях ставав передок чобота — це ознака скорого весілля, коли п'ята — доведеться ще дівувати» [28, с. 320].

У минулому подібні мантичні практики на Андрія (чи напередодні цього дня) здійснювали також на Галичині. Переставляючи черевики від столу до порогу, паньанки сподівались, що на нього випаде носок. У такому разі незабаром в запусі відбудеться весілля. Якщо ж халява — доведеться дівувати цілий рік [60, s. 217]. Власні польові нотатки з теренів Покуття (Коломийщина) засвідчують, що зрідка ворожити починала найстарша за віком дівчина, яка ставила свій чобіт першим, починаючи від порога. За віруваннями, чий перший опиниться біля столу, та першою серед усіх відданиць вийде заміж (с. Залуччя) [11, арк. 32—33].

Про своєрідні відміни таких андріївських дивінацій довідуємося із записів П. Медведика з Поділля (Зборівщина). Так, на вечорницях у с. Жабиня «дівчата скидають взуття з правої ноги, а ведуча із зав'язаними очима по черзі від кута кімнати кладе його рядочком одне за другим — чие взуття буде першим на порозі, той скоро одружиться, а останнім — то ще ждати» [36, с. 188—189].

Схожі мантичні обрядодії з черевиком побутовали також у східних і західних слов'ян. Так само, як і в українців, у різних варіантах визначення їх наслідків, вирішальним було не лише потрактування на пряму носка (в бік дверей), але й першість «приходу» взуття на поріг [20, с. 214; 44, с. 52; 55, s. 314; 56, s. 322].

Проаналізований матеріал засвідчує, що гадання зі взуттям, які здійснювали в період зимових календарних свят — від Андрія до Водохреща, були матримоніальними (шлюбними). Переважно їх виконували дівчата на виданні, а зрідка й парубки. Зауважимо, що особливо небезпечним вважали різдвяно-новорічний відрізок часу, який був найсприятливішим для ворожби.

Позаяк обов'язковою умовою для здійснення дивінацій є контакт з потойбічним світом, то перекидання взуття мало на меті переміщення цього ритуального атрибуту у «верхній» світ, зі «свого» до «чужого» простору, звідки подається знак, який слід пояснити. Семантика відправки в «інший» світ розкривається через різні локуси (дах хати, двері, поріг, покуть, вікно, ворота, пліт, колодязь та ін.) та витлумачується на основі синонімічних опозицій верх/низ. За народними віруваннями, ці місця пов'язані з померлими пращурами, домашніми духами, які здавна вважалися надприродними покровителями людини та впливали на її долю. Водночас чобіт як знак культури символізував приналежність до світу людей, а боса нога — до потойбіччя. Ймовірно, задля успішності мантичних обрядодій їх виконували саме правою рукою (ногою).

Висліди гадань трактували однотипно за аналогією: напрямок «носка» (подекуди, халяви) віщував бік, у який дівчина віддасться. Якщо ж чобіт застряг, то й дівчина «сидітиме», а його переліт віщував «виліт» з батьківської хати, тобто одруження. Серед інших знаків, які проорокували близький шлюб, були й такі: першість «приходу» взуття до порогу (хатнього кута) чи вихід за його межі; «поява» на порозі носка чобота або його уतिकання в стіну.

У результаті проведеного дослідження також виявлено низку локальних та регіональних особливостей: використання примовок (Гуцульщина), спосіб виконання (Лемківщина, Бойківщина, Покуття, Наддніпрянщина) і тлумачення результатів ворожіння (Волинь, Покуття, Гуцульщина), його десе-

мантизація (Бойківщина), кількість використовуваних чобіт та мета дивінацій (Слобожанщина, Наддніпрянщина), побутування парубочих ритуальних бешкетів (Наддніпрянщина, Покуття, Гуцульщина) та отримання викупу (Наддніпрянщина, південь України), виконавці мантичних практик — хлопці, ведуча вечорниць (Бойківщина, Наддніпрянщина, Слобожанщина, Поділля).

Зауважені ворожіння мають чимало аналогій у традиціях багатьох слов'янських та інших народів Європи (росіян, білорусів, поляків, сербів, лужичан, молдован, литовців, італійців, французів, австрійців). Подібна мета, способи виконання і трактування результатів дивінацій інших слов'янських етносів засвідчує спільні витоки народних календарних ворожінь із загальнослов'янськими. Водночас констатуємо і побутування парубочих матримональних гадань.

Попри те, що інформатори старшого віку досить добре пам'ятають цей спосіб дивінацій, багато з них особисто вже так не ворожили. Приміром, жителі с. Ситники, Черепин (Корсунщина), Хмільна (Канівщина) зауважили, що мантичні дії з чоботами виконували ще їхні матері або сестри. На перекази батьків опиралися й у Середньому Березові (Косівщина). З Луки (Канівщина) маємо досить новітнє тлумачення стосовно затрати цього звичаю: «А тепер вже не кидають — тепер розумніші стали». Про неї свідчать й польові розсліди з Волинського, Рівненського і Чернігівського Полісся (сс. Великий Обзир, Стобихва, Біле, Вербівка, Моценка) та Гуцульщини (с. Нижній Березів — Косівщина), де лише пригадали, що так ворожили на Меланку і Щедрий вечір [1, арк. 22, 62; 6, арк. 137, 160, 214, 228; 49, с. 228].

У сучасну пору гадання з чоботами вже не побутують (окрім с. Попівка — Канівщина), практично затратились і народні пояснення їх суті. Стосовно парубочих дивінацій, то наші поодинокі фіксації на Черкаському терені та етнографічні згадки початку ХХ ст. з Харківщини, усе ж, дають змогу констатувати їхнє побутування у минулому.

1. Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 513. — Арк. 1—73. Горошко Л.М. Календарні і родинні звичаї та обряди в селах Дрогобицького р-ну Львівської обл. та Косівського р-ну Івано-Франківської обл. (польові матеріали 2003 р.).

2. Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 533. — Арк. 1—183. Горошко Л.М. Календарні і родинні звичаї та обряди в селах Сколівського і Турківського р-нів Львівської обл., Верховинського р-ну Івано-Франківської обл., Вижицького і Путильського р-нів Чернівецької обл., Рахівського і Великоберезнянського р-нів Закарпатської обл. (польові матеріали 2005 р.).
3. Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 587. — Арк. 1—74. Горошко Л.М. Календарні і родинні звичаї та обряди в селах Корсунь-Шевченківського р-ну Черкаської обл. (польові матеріали 2008 р.).
4. Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 594. — Арк. 1—143. Горошко Л.М. Календарні і родинні звичаї та обряди в селах Канівського р-ну Черкаської обл. (польові матеріали 2009 р.).
5. Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 607. — Арк. 1—100. Горошко Л.М. Календарні і родинні звичаї та обряди в селах Надвірнянського і Долинського р-нів Івано-Франківської обл., Вижицького і Кіцманського р-нів Чернівецької обл., Бродівського р-ну Львівської обл., Турійського та Іваничівського р-нів Волинської обл. (польові матеріали 2008—2011 рр.).
6. Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 608. — Арк. 1—354. Серебрякова О.Г. Польові матеріали з Корсунь-Шевченківського, Черкаського, Канівського та Золотоніського районів Черкаської обл. за 2008, 2009, 2010 рр.
7. Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 609. — Арк. 1—65. Серебрякова О.Г. Карпати-2011, 2012 (Польові матеріали зі Сколівського р-ну Львівської обл., Перечинського, Великоберезнянського, Виноградівського р-нів Закарпатської обл.).
8. Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 659. — Арк. 1—186. Дронів Г.М. Звичаї та обряди у селах Косівського р-ну Івано-Франківської області (польові матеріали, 2012 р.).
9. Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 698. — Арк. 1—116. Горошко Л.М. Польові матеріали з Покуття (Коломийський, Городенківський, Тлумацький, Снятинський р-ни Івано-Франківської обл., 2013 р.).
10. Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 701. — Арк. 1—104. Дронів Г.М. Польові матеріали з Івано-Франківської обл. (2013 р.).
11. Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 704. — Арк. 1—164. Серебрякова О.Г. Покуття (польові матеріали, зібрані в Коломийському, Снятинському, Тлумацькому, Тисменицькому, Городенківському р-нах Івано-Франківської обл., 2013, 2014 рр.).
12. Архів ЛВ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського АН УРСР. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 362 а. — Арк. 41—77.

- Климець Ю.Д. Звіт про проведену роботу під час наукової експедиції у Запорізьку і Полтавську обл. з 4 по 24 липня 1989 р.
13. Архів МЕХП ІМФЕ АН УРСР. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 304. — Арк. 90—112. Климець Ю.Д. Звіт про проведену роботу під час експедиції на Полісся (села Волинської та Ровенської обл. УРСР і Пінського р-ну Брестської обл. БРСР) з 7 липня по 24 липня 1983 р.
 14. Агапкина Т.А. Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл / Т.А. Агапкина. — М. : Индрик, 2002. — 816 с.
 15. Афанасьев А.Н. Поэтические воззрения славян на природу. Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований, в связи с мифическими сказаниями других родственных народов : в 3-х т. / А.Н. Афанасьев. — Б. М. : Б. и., Б. г. — Т. 1. — 800 с.
 16. Вакульчик М. Різдвяні звичаї на Поліссі / М. Вакульчик // Жіноча Доля. — Коломия, 1936. — 1—15 січня. — Ч. 1—2. — С. 2—3.
 17. Василечко Л. Шуткова неділя. Народні звичаї, обряди та повір'я / Л. Василечко. — Брошнів : Таля, 1994. — 58 с.
 18. Виноградова Л.Н. Девичьи гадания о замужестве в цикле славянской календарной обрядности (западно-восточнославянские параллели) / Л.Н. Виноградова // Славянский и балканский фольклор. Обряд. Текст. — М. : Наука, 1981. — С. 13—43.
 19. Виноградова Л.Н. Обувь / Л.Н. Виноградова, С.М. Толстая // Славянские древности: Этнолингвистический словарь : в 5-ти т. / под общей ред. Н.И. Толстого. — Т. 3: К (Круг) — П (Перепелка). — М. : Международные отношения, 2004. — С. 475—479.
 20. Ганцкая О.А. Западные славяне / О.А. Ганцкая, Н.Н. Грацианская, С.А. Токарев // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы (конец XIX — начало XX в.): Зимние праздники. — М. : Наука, 1973. — С. 204—234.
 21. Герасимович В. Народні звичаї, обряди та пісні в селі Крехові, жовківського повіту / В. Герасимович // Правда. — Львів : З друкарні НТШ, 1893. — Т. XVIII. — Вип. LIV. — Серпень. — С. 432—438.
 22. Гірська веселка / авт.-упоряд. Іван Ю. Мисюк. — Снятин : ПрутПринт, 2000. — 288 с.
 23. Дикарев М. Народний календар Валуйського повіту (Борисівської волості) у Вороніжчині / М. Дикарев // Матеріали до українсько-руської етнології. — 1905. — Т. 6. — С. 113—204.
 24. Дикарев М. Різдвяні свята (переклад В. Лукича) / М. Дикарев // Зоря. — 1895. — Ч. 4. — С. 75—76.
 25. Жолобайло Я. «Це Матіївці — наше село...». Історико-етнографічний нарис / Я. Жолобайло. — Коломия : Вік, 2000. — 180 с.
 26. Зеленин Д.К. Восточнославянская этнография / Д.К. Зеленин. — М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1991. — 512 с.
 27. Иванов П. Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда, Харьковской губернии / П. Иванов. — Х. : Печатное Дело, 1907. — 216 с.
 28. Карабович К. Народні вірування / К. Карабович // Холмщина і Підляшшя. Історико-етнографічне дослідження. — Київ : Родовід, 1997. — С. 316—321.
 29. Красновская Н.А. Итальянцы / Н.А. Красновская // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы (конец XIX — начало XX в.): Зимние праздники. — М. : Наука, 1973. — С. 18—32.
 30. Курочкін О.В. Новорічні свята українців: Традиції і сучасність / О.В. Курочкін. — Київ : Наукова думка, 1978. — 192 с. : іл.
 31. Курочкін О. Українці в сім'ї європейській: звичаї, обряди, свята / О. Курочкін. — Київ : Бібліотека українця, 2004. — 248 с.
 32. Лепкий Д. На св. Андрея / Д. Лепкий // Зоря. — 1885. — № 4. — С. 46—47.
 33. Листова Н.М. Австрийцы / Н.М. Листова // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы (конец XIX — начало XX в.): Зимние праздники. — М. : Наука, 1973. — С. 162—178.
 34. Маєрчик М. Ритуал і тіло. Структурно-семантичний аналіз українських обрядів родинного циклу / М. Маєрчик. — Київ : Критика, 2011. — 325 с.
 35. Маковій Г.П. Затоптаний цвіт. Народознавчі оповідки / Г.П. Маковій. — Київ : Український письменник, 1993. — 205 с.
 36. Медведик П. Село Жабиня на Зборівщині. Весілля, народні звичаї та обряди / П. Медведик. — Тернопіль : Лілея, 1996. — 224 с.
 37. Милорадович В. Рождественскія Святки в северной части Лубенскаго уезда / В. Милорадович. — Полтава : Типографія Губернскаго Правленія, 1893. — 24 с.
 38. Мойсей А. Магія і мантика у народному календарі східнороманського населення Буковини / А. Мойсей. — Чернівці : Друк Арт, 2008. — 320 с. : іл. 16.
 39. Морозова М.Н. Скандинавские народы / М.Н. Морозова // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы (конец XIX — начало XX в.): Зимние праздники. — М. : Наука, 1973. — С. 103—118.
 40. Петрова Н. Календарна обрядовість українців Миколаївського р-ну Одеської області середини XX ст.: нові польові матеріали / Н. Петрова // Календарна обрядовість у життєдіяльності етносу. Збірка наукових праць : матеріали Міжнародної наукової конференції «Одеські етнографічні читання». — Одеса, 2011. — С. 267—278.
 41. Пинчуки. Этнографический сборник. Песни, загадки, пословицы, обряды, приметы, предрасудки, поверья, суеверья и местный словарь / собрал в Пинском уезде Минской губернии Д.Г. Булгаковский. — С.-П. : В типографии В. Безобразова и Коми, 1890. — 200 с.
 42. Покровская Л.В. Французы / Л.В. Покровская // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной

- Европы (конец XIX — начало XX в.): Зимние праздники. — М.: Наука, 1973. — С. 33—52.
43. Попович Ю.В. Молдавские новогодние праздники (XIX — начало XX века) / Ю.В. Попович. — Кишинев: Штиинца, 1974. — 183 с.
 44. Простонародныя приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарныя сказанія о лицахъ и мѣстахъ / собралъ въ Витебской Белоруссии Н.Я. Никифоровский. — Витебск: Губернская Типо-Литографія, 1897. — 337 с.
 45. Рижик Є. Календарні обряди українців Холмщини і Підляшшя / Є. Рижик // Холмщина і Підляшшя. Історико-етнографічне дослідження. — Київ: Родовід, 1997. — С. 251—270.
 46. Ріпецький О. Парубочі й дівочі звичаї в селі Андріяшівці Лохвицького повіту на Полтавщині / О. Ріпецький // Матеріали до української етнології. — Львів, 1918. — Т. XVIII. — С. 155—169.
 47. Русский народ, его обычаи, обряды, предания, суеверия и поэзия / собр. М. Забылин. — М.: Автор, 1992. — 616 с. — (Репринт. воспроизведение издания 1880 года).
 48. Скуратівський В. Місяцелік: український народний календар / В. Скуратівський. — Київ: Мистецтво, 1993. — 208 с.: іл.
 49. Толстая С.М. Полесский народный календарь. Материалы к этнодиалектному словарю: К—П / С.М. Толстая // Славянский и балканский фольклор: Духовная культура Полесья на общеславянском фоне. — М.: Наука, 1986. — С. 178—243.
 50. Універсальний словник-енциклопедія / гол. ред. ради чл.-кор. НАН України М. Попович. — Київ: Ірина, 1999. — VII + 1551 с.: іл.
 51. Хомик В. Звичаї та обряди лемків / В. Хомик // Наше слово. — 1963. — № 23. — С. 5.
 52. Чубинский П.П. Труды Этнографическо-Статистической Экспедиции в Западно-Русский край / П.П. Чубинский. — СПб., 1872. — Т. 3. — 488 с.
 53. Шмайда М. А іші вам вінчую. Календарна обрядовість русинів-українців Чехо-Словаччини / М. Шмайда. — Т. 1. — Братіслава; Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво; Відділ української літератури, 1992. — 500 с.
 54. Янулайтис А. Литовскія суеверья и приметы / А. Янулайтис // Живая старина. — Санкт-Петербург, 1906. — Вып. IV. — Год XV. — Отдел II. — С. 189—201.
 55. Federowski M. Lud białoruski na Rusi Litewskiej. Materiały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877—1891. T. 1 / M. Federowski. — Kraków: Wydawnictwo Komisji antropologicznej Akademii Umiejętności, 1897. — 509 s.
 56. Gołębiowski Ł. Lud polski, jego zwyczaje, zabobony / Ł. Gołębiowski. — Warszawa: Drukarnia A. Galezowskiego i spółki, 1830. — 328 s.
 57. Kolberg O. Chełmskie. Obraz etnograficzny / O. Kolberg. — Kraków: W drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1890. — T. 1. — 265 s.
 58. Kolberg O. Pokucie. Obraz etnograficzny / O. Kolberg. — Kraków: Z drukarni uniwersytetu Jagiellońskiego, 1882. — T. I. — 360 s.
 59. Kolberg O. Ruś Karpacka / O. Kolberg. — Wrocław; Poznań, 1961. — T. 54. — Cz. 1. — 340 s.
 60. Mirosław. Zabobony istniejący między ludem prostym w Galicji / Mirosław // Rozmaitości. — Lwów, 1836. — № 27. — S. 217—218.
 61. Mroczo K. Śniatyńszczyzna. (Przyczynek do etnografii krajowej) / K. Mroczo // Przewodnik naukowy i literacki. — R. XXV. — T. XXV. — Zeszyt V. — Maj. — Lwów, 1897. — S. 385—402.
- Olena Serebryakova*
ON SEMANTICS OF SHOES DIVINATIONS
IN UKRAINIANS' WINTER RITUALISM
- The article elaborated on wide comparative ground of various ethnographic materials incl. field records has brought some results of analytic study in Ukrainian shoes divinations during the winter festive cycle. Sources of traditional practices, their semantics, local and regional features as well as the present-day state have been presented.
- Keywords:** divinations (mantic actions), boots, house (roof), right, left, marriage, girlhood.
- Olena Serebryakova*
СЕМАНТИКА ГАДАНИЙ С ОБУВЬЮ
В ЗИМНЕЙ ОБРЯДНОСТІ УКРАЙНЦІВ
- В статті на основі сопоставлення широкого етнографічного матеріала, в том числі польових записей, проаналізовані українські гадання с обувью в зимнем праздничном циклі. В результаті дослідження виявлена їх семантика, істини, локальні і регіональні особливості, збереженість в теперішнє час.
- Ключевые слова:** ворожба (гадання, дивинації, мантичні практики/дійства), сапоги, изба (крыша), правый, левый, брак, девичество.